

ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ: Ο ΔΙΟΡΑΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Οί έννοιες Έλλάς και Εύρώπη μπορούν νά γίνουν κατανοητές μέσα στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της ιστορίας του Ίωάννη Ν. Θεοδωρακόπουλου, δηλαδή μέσα στο πλαίσιο της ένδοκοσμικής μεταφυσικής του. Η όλη τοποθέτηση προϋποθέτει ένα πολύ ισχυρό immanentismos που εκβάλλει σε μια θεωρία των άξιων. Η Ελλάδα και ή Εύρώπη αντιπροσωπεύουν άξίες που κατά τη διάρκεια της ιστορίας υπήρξαν συγκλίνουσες: Η έσωτερική και ή πραγματοποίηση από τους εύρωπαϊκούς λαούς των έλληνικών άξιων, της έλευθερίας, της αλήθειας και του κάλλους, αυτό που ό Ί. Ν. Θεοδωρακόπουλος χαρακτηρίζει ως έξελληνισμός της Εύρώπης. Βέβαια αυτό δέν σημαίνει ότι οί άξίες αυτές έχουν πραγματοποιηθεί σε ύψιστο βαθμό — άλλωστε ούτε και στην αρχαιότητα είχε, κατά τη γνώμη μας, συμβεί αυτό· σημαίνει κυρίως ότι αποτελούν ήθικά αίτήματα και διαμορφώνουν συνεχώς τους θεσμούς προς τό ιδεώδες στο όποιο τείνουν. Η πορεία αυτή παρουσιάζει μια έντονη δραματικότητα που είναι σύμφυτη με την ιστορικότητα του ανθρώπου και είναι συνδεδεμένη με κοσμοϊστορικές ανακατατάξεις και με μεγάλα ρήγματα που προκάλεσε ή ιστορική συγκυρία: από τη μια ή Εύρώπη γεννήθηκε στο χώρο εκείνο που αποτελεί κοιτίδα του έλληνισμού —Εύρώπη είναι ή Ελλάδα όπως ξεκίνησε από την Ίωνία— και από την άλλη ή Ελλάδα στους νεώτερους χρόνους χρειάστηκε νά κάμει μια τεράστια προσπάθεια για νά αποκτήσει την έλευθερία της, μια προσπάθεια που πήρε κοσμοϊστορικές διαστάσεις μέσα από τον μεγάλο άγώνα του 1821. Τό νόημα του άγώνα του 1821, για τό όποιο ό Ί. Ν. Θεοδωρακόπουλος έχει γράψει σελίδες βαθυστόχαστες, δέν είναι παρά ή επιστροφή της Εύρώπης, με όλες τις δραματικές πτυχές της, στον τόπο της γεννήσεώς της. Η απόκτηση της έλληνικής έλευθερίας με βαρύτατες θυσίες σήμαινε την πραγματοποίηση του πνεύματος του έλληνισμού, της ιδέας της έλευθερίας που αποτέλεσε μαζί με την ιδέα της αλήθειας και του κάλλους τη βασική έκφανση του εύρωπαϊκού πολιτισμού: «Έτσι ό έλληνισμός μένει πάντα πιστός στο νόημά του, δηλαδή γίνεται πάντα εκείνο που είναι, τείνει αδιάκοπα νά πραγματώσει τό σταθερό του ένόραμα, την ιδέα

τοῦ ἀνθρώπου, τοποθετημένη ὁμῶς μέσα σὲ τόπο καὶ χρόνο¹».

Τὸ δραματικὸ στοιχεῖο ποὺ δημιούργησε μιὰ μεγάλη ἔνταση γιὰ τὸν ἑλληνισμό (ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Εὐρώπη) εἶναι ὅτι ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη γεννήθηκε μέσα ἀπὸ τὴ διεύρυνση ποὺ δημιουργήθηκε μὲ τὸν ἑλληνικὸ ἀποικισμό κατ' ἀρχὴν καὶ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση ὕστερα, καθὼς καὶ μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν νέων λαῶν στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο, μετὰ τὶς μεταναστεύσεις, ἐνῶ στὸ χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἔχουμε μιὰ ἀδιάπτωτη συνέχεια ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὴν αὐγὴ τῶν νέων χρόνων, ὁπότε ἡ ἐξέλιξη διακόπηκε βίαια ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση. Καὶ κατὰ τὶς δύο περιόδους τῆς πολιτικῆς ὑποταγῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔχουμε πραγματοποιήση τῶν ἀξιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ νίκη τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πάνω στὸ ρωμαϊκό, ποὺ τελικὰ ἐξέβαλε στὸ Βυζάντιο. Τὸ ἑλληνικὸ κράτος τῶν μέσων χρόνων ἔγινε καὶ φορέας τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖο καὶ διαμόρφωσε μέσα ἀπὸ τὶς ἔννοιες τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας ἔχουμε ἀκμὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ σὲ πολλὰ ἐπίπεδα, ποὺ τελικὰ ὁδήγησε στὴν ἑλληνικὴ παλιγγενεσία. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐμφανίζεται μέσα ἀπὸ τὰ γραπτὰ τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου ὄχι μόνο ὁμολογὸς μὲ τὴν Εὐρώπη ἀλλὰ μὲ ὁλόκληρὴ τὴν ἱστορία ὡς ἓνας κοσμοϊστορικὸς λαός. Ἡ σύνδεσή του μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα δὲν πραγματοποιεῖται μόνο μέσα ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ καὶ τὶς διανοητικὲς ἀξίες ποὺ δημιούργησε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας του ἀλλὰ μὲ τὸ εἰδικὸ ἐκεῖνο περιεχόμενο ποὺ πῆρε ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας· γιὰ τὸν ἑλληνικὸν λαόν εἶναι βαθύτατα δημοκρατικὸς μὲ ἔντονο τὸ κοινωνικὸ στοιχεῖο, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ χρειάζονται οἱ νεόφερτοι καὶ ξενόφερτοι σοσιαλισμοί, ποὺ ἀλλοτριώνουν τὸν ἄνθρωπο.

Ἡ κριτικὴ τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου γιὰ τὴ μαρξιστικὴ ἰδεολογία καὶ τὸν προοδευτισμὸ ὁρισμένου εἴδους ὑπῆρξε ἰδιαίτερα ἔντονη ὄχι μόνο γιὰ τὴ μονομερείά τους, ἐπειδὴ ὑπερτόνιζαν τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα — τὴν ὑλικὴ αἰτιότητα — στὴν ἱστορία, ἀλλὰ καὶ λόγῳ δογματισμοῦ ποὺ ὁδήγησε, μέσα ἀπὸ τὸν ὑπαρκτὸ σοσιαλισμό, στὴν καταπίεση τοῦ ἀνθρώπου, παρ' ὅλο ποὺ ἀναγνώριζε ὅτι ὁ μαρξισμὸς ἦταν ἓνα δημιούργημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος τοῦ 19ου αἰ., μιὰ παραφυάδα τοῦ ἐγγελισμοῦ, ποὺ ἔθετε ὡς σκοπὸ τὴν εὐημερία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἀσκεῖ δριμεῖα κριτικὴ σὲ ὁρισμένα φαινόμενα ρηχοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ποὺ κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μετὰ τὶς σοβαρὲς στερήσεις τοῦ πολέμου, ἐθεωροῦντο ὡς προοδευ-

1. Ἰ. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ πνεῦμα τοῦ Νεοελληνισμοῦ* (1945), *Φιλοσοφία καὶ Ζωή*. Μικρὰ φιλοσοφικὰ κείμενα, Ἀθήνα, 1967, σ. 132.

τισμός — ένα φαινόμενο που είχε επηρεάσει πολλούς διανοούμενους στην Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα και που τρεφόταν κυρίως όχι από μια αποσαφηνισμένη έννοια της προόδου αλλά από τον άτυχῃ και ἐν πολλοῖς βάρβαρο τρόπο με τὸν ὁποῖο ὁ ἐλεύθερος κόσμος και κυρίως ἡ Ἑλλάδα, που ὑπέστη τις δεινές ἐπιπτώσεις ἐνὸς ἐμφυλίου σπαραγμοῦ, ἀντιμετώπιζε τοὺς φορεῖς τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε προκαλέσει μιὰ βαθιὰ πληγὴ στὸν ἐθνικὸ κορμὸ και ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος ἦταν ἀπὸ ἐκείνους που προσπαθοῦσαν νὰ τὴν ἐπουλώσουν, με τὸ νὰ φέρει στὸ φῶς ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, που ἀποτελοῦσαν τὸ ἀντίδοτο γιὰ τις ἀδυναμίες που ἐνεφάνιζε ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία. Μόνο ἡ ἐθνικὴ αὐτογνωσία, ἡ συνείδηση τοῦ παρόντος σὲ σχέση με τὸ παρελθὸν μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὸν ἑλληνισμό νὰ ξεπεράσει τις δυσκολίες που ἡ ἱστορικὴ στιγμὴ θέτει ἐπιτακτικά. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπεδίωκε ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος με ὅλες ἐκεῖνες τις ἐργασίες που εἶχαν ὡς ἀντικείμενο τὰ προβλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅπως: *Τὸ πνεῦμα τοῦ Νεοελληνισμοῦ και ἡ τροπὴ τῶν καιρῶν* (1945), *Τὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας* (1957), *Ἡ θέσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον* (1961), *Ἡ φιλοσοφικὴ θεώρησις τῆς ἐποχῆς μας* (1961), *Ἑλλάς και Ευρώπη* (1963), *Ἑλληνισμός και χριστιανισμός* (1963), *Ἑλλάς και Οἰκουμένη* (1964).

Ἡ αὐτογνωσία ἦταν ἀπαραίτητη, γιατί ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε μὲν τις ἠθικὲς προϋποθέσεις και τις ἀρετὲς που ἀπαιτοῦσε «ἡ τροπὴ τῶν καιρῶν», ὅπως ἔλεγε —καὶ αὐτὸ τὸ ἔδειξε με τὴν ἡρωϊκὴ του πράξη τὸ 1821 και τὸ 1940-41 με τὸ ἔπος τῆς Ἀλβανίας— ἀλλὰ ὑστεροῦσε σὲ οἰκονομικὴ και τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη, ἐνῶ συγχρόνως κινδύνευε ἀπὸ ὀρισμένα φαινόμενα που συνδέονταν με τὴν ἴδια τὴν τεχνολογικὴ αὐτὴ ἀνάπτυξη: ὁ κίνδυνος νὰ μετατραπεῖ σὲ μᾶζα: «Τὰ περαιτέρω βήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ προσδιορίζονται ἀπὸ μεγάλα ἠθικὰ και πνευματικὰ χρέη, τὰ ὁποῖα καλεῖται νὰ ἐκπληρώσῃ. Δὲν πρόκειται ἀπλῶς πῶς νὰ κρατήσῃ τὸν βράχον του και θὰ ἐπιζήσῃ, ἀλλὰ πῶς θὰ ἀναδειχθῇ, πῶς θὰ δημιουργήσῃ τέχνην, ἐπιστήμην, τεχνικὴν και φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἀδυσώπητον ἐποχὴν, ὅπου οἱ ἄνθρωποι κινδυνεύουν νὰ γίνουν μᾶζα. Ἡ μεγαλυτέρα ἀπειλὴ διὰ τοὺς Ἕλληνες, ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος εἶναι αὐτός, μήπως παρασυρόμενοι ἀπὸ τὴν ἐπιπέδωσιν τῆς ἐποχῆς, δεχθοῦν αὐτὴν τὴν ταπείνωσιν νὰ γίνουν μᾶζα²». Καὶ ἄλλοῦ: «Μᾶζα σημαίνει νὰ χάσωμε τὴν προσωπικότητά μας, νὰ χάσῃ ὁ καθένας τὴν ἀτομικότητά του, νὰ ὑποταχθῇ σὲ κάποιο σύστημα δουλείας,

2. *Ἑλλάς και Οἰκουμένη* (1964), ἐνθ. ἀν., σ. 53.

τὸ ὁποῖον θὰ ὀνομάζεται ἐλευθερία!³». «Τὸν κίνδυνον αὐτὸν εἶναι δυνατὸν νὰ διαφύγουν μόνον διὰ τοῦ πνεύματος. Διαθέτουν ἀπεριόριστον δυναμισμόν, ὁ ὁποῖος ἂν προσλάβῃ μορφὰς πνευματικάς, δύναται νὰ προβάλῃ καὶ πάλιν τὸ πρόσωπόν του εἰς τὴν οἰκουμένην⁴». Ὁ κίνδυνος αὐτός ἐρχόταν βέβαια καὶ ἀπὸ τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο προόδου τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Εὐρώπῃ ποὺ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει μεγάλα προβλήματα μετὰ τὸν Α' καὶ Β' παγκόσμιον πόλεμον.

Ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν του μετὰ τὸν Α' παγκόσμιον πόλεμον εἶχε διαβλέψει μὲ τὴ μεγάλη διορατικότητα ποὺ τὸν διέκρινε τὴν «Eugoräische Krankheit» τὴν «εὐρωπαϊκὴ ἀσθένεια», τὸ πνεῦμα τοῦ nihilismus, τοῦ μηδενισμοῦ ποὺ ἔφερνε μαζί της ἡ μεγάλη πρόοδος τῆς τεχνικῆς καὶ αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς zivilisation, ὡς ἐξωτερικὸς πολιτισμός (ἐμεῖς δὲν ἔχουμε δύο ὅρους γιὰ νὰ διακρίνουμε τὴ zivilisation ἀπὸ τὴν kultur). Ὁ ὑπερβολικὸς τονισμὸς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ βαθιὰ ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στὴ φύση, ποὺ μαζί μὲ ἄλλα, ποὺ συνδέονται μὲ οἰκονομικὰ προβλήματα καθὼς καὶ μὲ τὴν ὑφὴ τῆς ἐθνικῆς ιδεολογίας ἐξέβαλαν στοὺς δύο παγκόσμιους πολέμους ποὺ ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος ὀνομάζει «ἐμφυλίους πολέμους». Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἀποτελοῦν ἔκφραση καὶ μιᾶς πολυμορφίας ποὺ χαρακτηρίζει τὴν Εὐρώπῃ, τῆς ὁποίας φορεῖς εἶναι οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί. Παρ' ὅλες τὶς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν λαῶν αὐτῶν, ὁ ἕνας λαὸς δὲν εἶναι νοητὸς χωρὶς τὸν ἄλλον, τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Γάλλων δὲν εἶναι νοητὰ χωρὶς τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Ἰταλῶν, τῶν Γερμανῶν χωρὶς τῶν Γάλλων κ.ο.κ., καὶ ὅλων αὐτῶν μαζί βέβαια χωρὶς τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Ἑλλήνων στὰ τρία ἐπίπεδα ποὺ ἀναφέραμε, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐπιστήμης, στὸ ἐπίπεδο τοῦ κάλλους, τῆς τέχνης, στὸ ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, τῆς δημοκρατίας. Ἡ πολυμορφία αὐτὴ εἶναι ἕνα κατ' ἐξοχὴν θετικὸ στοιχεῖο, γιὰτὶ εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴ δημιουργία ὅλων ἐκείνων τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν Εὐρώπῃ.

Ὑπάρχει μιὰ βαθιὰ σχέσις μεταξὺ ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων ποὺ συνιστοῦν τὸ φαινόμενο Εὐρώπῃ, τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσουμε διαλεκτικὴ καὶ ἡ μόνη δυνατὴ διέξοδος μετὰ τὴ μετατόπιση τοῦ κέντρου τοῦ βάρους ἀπὸ τὴν Εὐρώπῃ σὲ δυνάμεις ποὺ βρίσκονται στὴν περιφέρειά της θὰ ἦταν ἡ ἔνωση τῆς Εὐρώπης, τὴν ὁποία ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος, μαζί μὲ μεγάλους Εὐρωπαίους (Νίτσε), ὄχι μόνον προέβλεψε ἀλλὰ θεώρησε

3. Ἑλλάς καὶ Οἰκουμένη (Β). Μαθήματα τῆς Δευτέρας καὶ Τρίτης Περιόδου (Ἑλευθέρα Σχολὴ Φιλοσοφίας ὁ Πλήθων), Ἀθήνα, 1979, σ. 246.

4. Ἑλλάς καὶ Οἰκουμένη (1964), ἐνθ. ἀν., σ. 53.

ὡς ἓνα ἠθικὸ αἶτημα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς. «Οἱ δύο παγκόσμιοι πόλεμοι ἦσαν κατ' οὐσίαν ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ ἔφεραν τὴν καταστροφή τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν ἀπώλεια τῆς ὑπερπόντιας ἀκτινοβολίας τῆς. Ἐν τούτοις ἡ Εὐρώπη παραμένει ὡς σήμερα ἡ μήτρα ὅλης τῆς ἱστορίας τῆς γῆς... Ἡ Εὐρώπη ἔχει δυνάμεις βιολογικὲς καὶ πνευματικὲς ἀνυπολόγιστες. Δὲν τὸ λέγω αὐτὸ τώρα, ποὺ εἶναι ὀλοφάνερη ἡ ἀναδημιουργία τῆς Εὐρώπης. Τὸ εἶπα, κατὰ περίεργο τρόπο, ἐδῶ καὶ εἴκοσι πέντε χρόνια, ὅταν ἡ Εὐρώπη ἦταν κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου⁵». Καὶ παρακάτω: «Ὅμως ἡ ἔνωση αὐτὴ ἔχει, ἢ τουλάχιστον πρέπει νὰ ἔχη, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὅλως διαφορετικὸ χαρακτήρα ἀπὸ τὶς ἄλλες ἐνώσεις. Οὔτε ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση, οὔτε ἡ ἔνωση τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσουν ὑπόδειγμα γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Εὐρώπης⁶». Γιατὶ ὁ μέγας κίνδυνος γιὰ τὴν Εὐρώπη εἶναι ἡ τυποποίηση καὶ ἡ «τυχὸν ὁμοιομορφία τῆς ζωῆς τῆς. Συνεπῶς καλὸς Εὐρωπαῖος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει τὴν διαφορὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἐργάζεται ὅμως γιὰ τὰ κοινὰ συμφέροντά τους. Ὑπάρχει ὅμως μέσα στὴν ποικιλία αὐτῶν τῶν λαῶν καὶ τὴν διαφορὰ τους κάτι βαθύτατα κοινό, ἐκτός τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ὑπάρχει ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Αὐτὸς ὑπῆρξε καὶ στὴν Ἰταλία, καὶ μάλιστα πληθωρικός, καὶ στὴν Γαλλία καὶ στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Γερμανία καὶ στὶς μικρὲς χῶρες τῆς Εὐρώπης καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ὄχι μόνο ἐγεννήθη, ἀλλὰ συνεχῶς ἀνανεώνεται ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Αὐτὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, εἴτε εἶναι καλλιτέχνης, εἴτε εἶναι ἐπιστήμων, εἴτε πολιτικός, εἴτε φιλόσοφος. Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ του. Αὐτὸς ἀναγνωρίζει τὴν συγγένεια ποὺ ἔχουν πρὸς αὐτὸν τὰ πνεύματα τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὴν διαφορὰ καὶ τὴν ποικιλία, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίθεση, δημιουργεῖται ἡ σύνθεση καὶ ἡ ἁρμονία τῶν πνευμάτων ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν Εὐρώπη⁷». Σ' αὐτὴ τὴν Εὐρώπη καλούμεθα κι ἐμεῖς νὰ ἀνήκουμε μὲ ἓναν ἀναπότρεπτο τρόπο. «Δὲν πιστεύομε», γράφει τὸ 1963, «ὅτι ἡ σύμπραξί μας μὲ τὴν Εὐρώπη ὅπωςδήποτε θὰ φέρῃ τὴν εὐημερία καὶ τὴν εὐδαιμονία. Δὲν εἴμεθα τόσο ἀφελεῖς νὰ τὸ πιστεύωμε αὐτό. Καὶ ὅταν ὁ λόγος αὐτὸς λέγεται, ἢ λέγεται εἰς ἀφελεῖς ἢ λέγεται ἀπὸ ἀφελεῖς ἢ καὶ τὰ δύο. Διότι ἡ ἱστορία γενικῶς δὲν ἔχει σκοπὸ τὴν εὐημερία, ὅπως ἀπέδειξαν καὶ τὰ τελευταῖα παραδείγματα. Ὅπου ὑπάρχει εὐημερία, ἐκεῖ ἐδημιουργήθη τὸ μέγα ἀδιέξοδον πλεόν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄντος, ψυχοσωματικοῦ ὄντος.

5. Ἑλλάς καὶ Οἰκουμένη (Β), σ. 258.

6. Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 259.

7. Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 259.

Ἄλλὰ καὶ διότι ἡ εὐημερία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς δοθῇ ἀπὸ κάπου. Ἡ ἱστορία εἶναι τραγική, δὲν προσφέρει εὐημερία οὔτε εὐδαιμονία ποτέ. Ὅμως ἡ ἀνάγκη νὰ κρατήσουν οἱ Ἕλληνες τὴν γῆ τους καὶ τὸ πνεῦμα τους εἶναι ἀδυσώπητη. Θὰ ἔλεγα ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ἡ σύμπραξη ἀποτελῇ μιὰ δοκιμασία γιὰ τὸν ἑλληνικὸ λαό, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴν περάσῃ, διότι, ὅπως εἶπα, εἶναι μόνος του. Ἐπειδὴ “οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι”. Πάντα χαλυβδώνει τὸ εἶναι του μέσα εἰς αὐτὴν τὴν δοκιμασία, καὶ γιὰ νὰ προσφέρῃ, ἂν σοβαρὰ ἀντιληφθῇ τὸ θέμα αὐτό⁸. Ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος πίστευε μὲ τὴ διορατικότητα ποὺ τὸν διέκρινε ὅτι ἡ εἴσοδος τῆς Ἑλλάδος στὴν εὐρωπαϊκὴ κοινότητα θὰ ἐντείνει εἰς τὸ μέγιστον τὰ ἤδη ὑπάρχοντα ἐσωτερικὰ προβλήματα. «Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ συνείδηση», γράφει, «ἀλλὰ δὲν βλέπω νὰ γίνεται. Θὰ θέσῃ μάλιστα καὶ θὰ δημιουργήσῃ καὶ ἄλλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀκόμη δὲν φαίνονται⁹».

Ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος ἀνέλυσε μὲ μεγάλη ὀξυδέρκεια τὰ προβλήματα αὐτά, τὸ πρόβλημα τῆς αὐτόχθονος ἑλληνικῆς βιομηχανίας —ὁ λαὸς πληρώνει ὥστε νὰ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ φυτοζωϊκὴ φθισικὴ βιομηχανία!—, τὸ πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς ὀλιγανθρωπίας, τὸ θέμα τῆς τεχνικῆς, τῆς ὀργανώσεως τῆς γεωργικῆς καὶ βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ κυρίως, ὅπως λέγει, τὸ τεράστιο θέμα τῆς παιδείας. «Δυστυχῶς ὅμως —καὶ τὸ λέω αὐτὸ μὲ θλίψη— ὥς σήμερα ἡ Πολιτεία δὲν συνεκέντρωσε τὴν προσοχή της εἰς τὸ τεράστιο τοῦτο θέμα... Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ὅπου φαίνεται ὅτι ὁ ροῦς τῶν πραγμάτων ἔρχεται νὰ μᾶς ἐπιβάλῃ ὅρους γιὰ νὰ ζήσωμε, ἀπαιτεῖ δηλαδὴ πολλὰ καὶ σοβαρὰ πράγματα γιὰ νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ζήσωμε... Ἡ θὰ γίνῃ αὐτὸ ἢ θὰ ἀποθάνωμε... Γι’ αὐτὸ ἀκριβῶς χρειάζεται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ πεῖρα ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς ἡγεσίας, τὴν ὁποῖαν διαθέτει ὁ τόπος, δηλαδὴ τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς τεχνικῆς, τῆς πνευματικῆς, τῆς οἰκονομικῆς καὶ τελικῶς τῆς πολιτικῆς. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἡγεσίας εἶναι σήμερα ἀπαραίτητα, καὶ ὅχι τὸ καθένα χωριστά... Ἡ πολιτικὴ ἡγεσία, εἰς τὴν ὁποῖαν βεβαίως ἀνήκει τὸ μέγα ἔργον, μόνη της σήμερα, ὅχι μόνον ἐδῶ, ἀλλὰ πουθενὰ εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνταποκριθῇ στὰ προβλήματα, διότι τὰ προβλήματα εἶναι σύνθετα καὶ ἔχουν γίνῃ πάρα πολλά, ἔχουν πολλαπλασιασθῇ τόσον πολὺ, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ἓνας ἄνθρωπος νὰ τὰ δαμάσῃ¹⁰». «Ὡς τώρα οἱ Ἕλληνες», γράφει παρακάτω, «ὀφείλουν τὴν ἐπιβίωσίν τους μέσα στὴν ἱστορία εἰς δύο παράγοντες, εἰς τοὺς ἀγῶνες, εἰς τὶς θυσίες τους καὶ στὴν πνευματικὴ τους ὑπεροχή», τὴν ὁποῖα, ὅπως ἀναπτύσσει ἄλλοι,

8. *Ενθ. ἀνωτ.*, σ. 271.

9. *Ενθ. ἀνωτ.*, σ. 262.

10. *Ενθ. ἀνωτ.*, σσ. 263 κ.ἐξ.

Β. ΠΑΠΟΥΛΙΑ

«ἔχομε χάση» καὶ τὴν ὁποῖαν εἶχαμε «πάντοτε στὴν ἱστορία. Γι' αὐτὸ λέγω ὅτι πρῶτο εἶναι τὸ θέμα τῆς παιδείας καὶ ἐκεῖ πρέπει ἀποφασιστικὰ νὰ συγκεντρωθῇ ἡ προσοχὴ τῆς πολιτείας, ὄχι περιστασιακά, οὔτε κατ' εὐκαιρίαν. Ἄρα τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν παιδεία, δὲν ὑπάρχει ἄλλος δρόμος. Καὶ αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ ἐπιτύχωμε διότι ἔχομε τὶς δυνάμεις, εἴμεθα λαὸς μὲ ἐσωτερικὸ δυναμισμό. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη χωρὶς τὴν καθολικὴ ἀναπροσαρμογὴ τῶν δυνάμεών μας... Τὰ πράγματα πιέζουν τόσο πολὺ εἰς τὸ κεφάλαιο τοῦτο, ὥστε φαίνεται ὡσὰν νὰ μὴν μᾶς παίρνη ὁ καιρὸς¹¹». Τί δικαιολογία θὰ μπορούσαμε νὰ φέρουμε σήμερα γιὰ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας μας, ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι σχεδὸν χρόνια στὸν ἀείμνηστο δάσκαλό μας;

Βασιλικὴ ΠΑΠΟΥΛΙΑ
(Θεσσαλονίκη)

11. *Ἐνθ. ἀνωτ.*, σ. 264.

